

Міністерство освіти і науки України  
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи  
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота  
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-РЕФЛЕКСІЙНОЇ  
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В НАВЧАЛЬНО-  
РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ЦЕНТРІ»**

Виконала:  
магістрантка 2 курсу, SoO1-M21z групи  
спеціальності 016 Спеціальна освіта  
**Кучма Ольга Андріївна**

Керівник: **Опалюк Т.Л.**,  
доктор педагогічних наук, професор, завідувач  
кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Рецензент: **Бєлова О.Б.**,  
кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-РЕФЛЕКСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....</b>	<b>7</b>
1.1. Інклюзивна педагогіка як визначальна наукова детермінанта формування компетентності у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.....	7
1.2. Зміст та структура рефлексивних умінь учителя початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі.....	13
1.3. Реалізація положень компетентнісного підходу щодо формування соціальної рефлексії вчителя початкових класів.....	33
Висновки до першого розділу.....	37
<b>РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-РЕФЛЕКСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ЦЕНТРІ.....</b>	<b>39</b>
2.1. Принципи та підходи формування соціально-рефлексійної компетентності учителів початкових класів.....	39
2.2. Діагностика стану сформованості соціально-рефлексійної компетентності учителів початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі.....	44
2.3. Розвиток мотивації та ціннісного ставлення вчителів початкових класів до здійснення соціально-рефлексійної діяльності.....	60
2.4. Створення рефлексивного середовища в навчально-реабілітаційному центрі шляхом упровадження в практику освітнього процесу рефлексивних методів навчання.....	67
Висновки до другого розділу.....	79
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>82</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>84</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>96</b>

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Інтеграція України в європейський освітній простір, інноваційні зміни, зумовлюють переосмислення соціальної й професійної ролі вчителя як компетентного, умотивованого, успішного фахівця, що є агентом соціальних та освітніх перетворень. Нова місія педагога передбачає усвідомлення й прийняття методологічних змін в освітній діяльності, готовність упроваджувати інноваційні методи й технології в практику; актуалізує потребу в переосмисленні та перетворенні власного професійного досвіду відповідно до сучасних освітніх орієнтирів на основі механізмів рефлексії. Саме тому зростає потреба у фахівцях, які здійснюють рефлексивний аналіз власної педагогічної діяльності, мають розвинені рефлексивні вміння, що стають важливими чинниками їх особистісного розвитку, професійної компетентності та успішної життєдіяльності в цілому.

Водночас актуалізується роль закладів вищої освіти, котрі можуть впливати на темпи, якість та способи реалізації соціально-економічної політики країни, сприяти розв'язанню нагальних соціальних проблем через підготовку конкурентоспроможних, соціально компетентних соціальних працівників, що, зі свого боку, потребує якісних змін у сфері вищої освіти. Ці процеси реалізуються в контексті компетентнісного підходу, нормативно-правове регулювання запровадження якого у вищу освіту України зумовлено ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС (16 вересня 2014 р.), новою редакцією Закону України «Про вищу освіту» (№ 1556-УІІ від 01.07.2014 р.), прийняттям в Україні Національної рамки кваліфікацій (Постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011 р.), Постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» (№ 244 від 15.04.2015 р.), «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» (схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013) та ін.

Зважаючи на актуальність проблеми, закономірним вважаємо збільшення чисельності наукових досліджень щодо теоретичних та методичних аспектів компетентнісного підходу у вищій освіті та підготовки висококваліфікованих

фахівців (І. Бех, В. Болотов, П. Гусак, О. Дубасенюк, Дж. Равен, І. Зимняя, В. Кравець, В. Луговий, Г. Малик, Г. Мешко, Л. Овсієнко, О. Овчарук, О. Пометун, І. Родигіна, І. Смагін, Г. Терещук, С. Трубачева, С. Фурдуй, А. Хуторської, В. Чайка, Н. Чернуха та ін.), досліджень соціальної компетентності особистості (У. Каннінг, Р. Канфер, І. Трубавіна, В. Шахрай, Р. Шнайдер та ін.).

Актуальність проблеми та недостатня її розробленість у теоретичному та практичному плані, необхідність пошуку шляхів підвищення соціально-рефлексійної компетентності вчителя початкових класів визначили тему нашого дослідження: «Формування соціально-рефлексійної компетентності вчителя початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі».

**Об'єкт дослідження** – процес формування соціально-рефлексійної компетентності вчителя початкових класів.

**Предмет дослідження** – розвиток соціальної рефлексії та рефлексивних умінь вчителя початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі.

**Мета дослідження** полягає в науковому обґрунтуванні та розробці системи формування соціально-рефлексійної компетентності вчителя початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі.

Для реалізації поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. здійснити теоретичний аналіз проблеми формування соціально-рефлексійної компетентності вчителя початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі;
2. розкрити сутність та структуру рефлексивних умінь учителя початкових класів;
3. дослідити стан сформованості соціально-рефлексійної компетентності учителів початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі;
4. обґрунтувати та змодельовати умови формування соціально-рефлексійної компетентності вчителя початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі.

**Теоретико-методологічною основою дослідження** є концепції особистісно та компетентісно орієнтованої освіти (В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, В.Г. Кремень та ін.); Теоретичні та прикладні питання розвитку рефлексивних умінь учителів початкових класів висвітлено в педагогічній та психологічній науках, в таких аспектах, як: сутність професійної педагогічної рефлексії (А.О. Бізяєва, І.А. Зязюн,

С.С. Кашлев, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Т.В. Разіна, О.Я. Савченко, В.О. Сластьонін, І.О. Стеценко та ін.), особливості формування й розвитку рефлексивних здібностей фахівців (М.Г. Алексєєв, О.С. Анісімов, А.О. Деркач, Д. Дернер, А. Браун, Ю.В. Громико, А.В. Карпов, І.М. Семенов, В.Ю. Степанов, Г.П. Щедровицький та ін.); організаційно-методичні особливості становлення професійної рефлексії майбутніх фахівців у системі вищої освіти (К.О. Абульханова-Славська, Л.В. Коваль, М.М. Марусинець, В.О. Семиченко, Т.М. Яблонська та ін.); методи формування рефлексивних умінь майбутніх педагогів (О.І. Герасимова, М.О. Лопарьова, С.О. Синельников, Т.Ф. Ушева та ін.), зокрема вчителів початкових класів (А.П. Лозенко, Л.В. Панова та ін.).

**Методи дослідження.** Для досягнення поставленої мети й розв'язання завдань використано комплекс методів: *теоретичні*: аналіз, систематизація, зіставлення та узагальнення різних поглядів на проблему дослідження – для виявлення стану її розробленості; класифікація, систематизація, моделювання – для уточнення базових понять дослідження; визначення змісту, структури рефлексивних умінь учителів початкових класів; обґрунтування структурно-функціональної моделі розвитку рефлексивних умінь учителів початкових класів та підходів, що забезпечують успішність цього процесу; *емпіричні*: методи діагностики (анкетування, опитування, тестування); *статистичні*: аналіз результатів дослідження, зокрема метод середніх величин, вибірковий метод.

**Практичне значення одержаних результатів** дослідження полягає у тому, що запропоновано та обґрунтовано систему формування соціально-рефлексійної компетентності вчителя початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі. Результати дослідження можуть слугувати основою розроблення конкретних методичних рекомендацій для педагогів та психологів щодо оптимізації соціально-рефлексійної компетентності вчителя початкових класів, та можуть бути використані корекційними педагогами, практичними психологами, соціальними педагогами в процесі педагогічної роботи в спеціальних навчальних закладах, освітньо-реабілітаційних центрах, у класах з інклюзивним навчанням.

**Експериментальна база:** Тербовлянський навчально-реабілітаційний центр (Тернопільська область, Тербовлянський район, м. Тербовля); Опорний заклад Тербовлянська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Тербовлянської міської ради Тернопільської області (Тернопільська область, Тербовлянський район, м. Тербовля); Тербовлянська спеціалізована школа-ліцей, що знаходиться в комунальній власності Тербовлянської міської ради (Тернопільська область, Тербовлянський район, м. Тербовля).

**Апробація результатів дослідження.** Матеріали дипломної роботи магістра були апробовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 1 листопада 2022 року).

**Публікації.** За результатами проведеного дослідження опубліковано статтю: Розуміння сутності формування соціально-рефлексійної компетентності вчителя початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі: методологічний аспект. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. Л.П. Мельник, Т.Л.Опалюк. Вип. 36. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. 114 с., С. 96-102, у співавторстві із науковим керівником.

**Структура роботи.** Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 118 сторінок, з них – 81 сторінка основного тексту. Список використаних джерел нараховує 99 позицій, 5 з яких іноземною мовою.

## ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено дослідження проблеми формування соціально-рефлексійної компетентності учителів початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі.

1. Обґрунтовано основні принципи та підходи задля формування соціально-рефлексійної компетентності учителів початкових класів.

Здійснений загальнонауковий аналіз сутності явища рефлексії як метасистемного психічного процесу, етапу та механізму мислення людини, її самопізнання та самодетермінації, саморегуляції та саморозвитку людини, а також визначені специфічні особливості професійної діяльності вчителя початкових класів, у тому числі в умовах запровадження Концепції нової української школи, дали підстави під *педагогічною рефлексією вчителя початкових класів* розуміти складне особистісно-професійне утворення, що забезпечує процес відображення, аналізу та перетворення фахівцем інтелектуальної, особистісної, професійно-предметної та комунікативної сфер його діяльності та детермінує її ефективність.

2. Ґрунтуючись на загальнонауковому розумінні сутності умінь як засвоєних суб'єктом способів виконання розумових та практичних дій, а також змісту педагогічної рефлексії учителів початкової школи, *рефлексивні вміння вчителя початкових класів* визначено особистісно-професійним утворенням, системою усвідомлених дій та операцій, що спрямовані на аналіз діяльнісної, інтелектуальної, особистісної, комунікативної сфер його професійної активності задля розв'язання ним полімодальних проблемних професійних ситуацій. Структура рефлексивних умінь учителя початкових класів визначається єдністю теоретичного (орієнтувальна основа рефлексивних дій учителя) та практичного (власне вміння як сукупність певних усвідомлених рефлексивних дій та операцій) компонентів.

Рефлексивні вміння вчителя початкових класів класифіковано та схарактеризовано: на підставі визначених механізмів рефлексивної діяльності

(процесуальні), за сферою спрямованості рефлексії (інтелектуальні, особистісні, діяльнісні, комунікативні), за часовими параметрами (ситуативні, ретроспективні, перспективні) та відповідно до трудових функцій учителя початкових класів, зазначених у відповідному професійному стандарті.

3. Здійснено діагностику стану сформованості соціально-рефлексійної компетентності учителів початкових класів в навчально-реабілітаційному центрі. Розроблено й обґрунтовано умови, що забезпечують успішне формування соціально-рефлексійної компетентності учителів початкових класів, а саме: цілеспрямований розвиток мотивації та ціннісного ставлення у вчителів початкових класів до здійснення рефлексивної діяльності; створення рефлексивного середовища в закладі післядипломної освіти шляхом упровадження в практику освітнього процесу рефлексивних методів навчання. Кожна з цих умов забезпечена комплексом різноманітних форм і методів навчання, що за логікою свого розгортання реалізуються за мотиваційним, змістовно-процесуальним та корекційно-узагальнювальним етапами.



## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко О.О. До проблеми розвитку рефлексивних умінь учителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти *Всеукраїнська науково-методична Інтернет-конференція «Модернізація регіональної системи підвищення кваліфікації та атестації педагогічних працівників як умова підвищення якості освіти»*: збірник матеріалів (м. Харків, 04 груд. 2014 р.) Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2014. С. 12-15.
2. Андрущенко О.О. Зміст та особливості рефлексивних умінь вчителя початкових класів *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи. Матеріали II-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Ніжин, 17 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. Є. І. Коваленко, упоряд. Т. В. Гордієнко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 16-19 с.
3. Андрущенко О.О. Методичні засади розвитку рефлексивних умінь учителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти: навч.-метод. посібник. Запоріжжя : СТАТУС, 2019. 75 с.
4. Андрущенко О.О. Наукові погляди щодо визначення змісту поняття «рефлексивні вміння педагога». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2017. Вип. 55 (108). С. 80 – 86.
5. Андрущенко О.О. Наукові погляди щодо визначення сутності поняття «професійна педагогічна рефлексія». *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал Дрогобицького державного педагогічного університету*. Дрогобич : ДДПУ, 2016. № 10 (141). С. 141 – 145.
6. Андрущенко О.О. Оновлення змісту курсів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів: рефлексивний аспект *Матеріали V Ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта*

нового сторіччя: досягнення та перспективи»: електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Запоріжжя, 16-17 трав. 2019 р.). 2019. Вип. 4 (36)  
URL:

<https://drive.google.com/file/d/12tSIgRrXctDTI5X4pNa9ojnP78pBra7I/view>

7. Андрющенко О.О. Педагогічна рефлексія як фактор професійного розвитку вчителів у системі післядипломної освіти *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи»: електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти* (м. Запоріжжя, 18-22 трав. 2017 р.). 2017. Вип. 1 (27) URL: <https://drive.google.com/file/d/0B6QknaQCh- HcDJuRVIRVVIza2c/view>
8. Андрющенко О.О. Педагогічні умови розвитку рефлексивних умінь учителів початкових класів у системі післядипломної освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць /* Гол. редактор Г.П. Шевченко. Вип. 6 (93). Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 6-15.
9. Андрющенко О.О. Рефлексивные аспекты профессиональной деятельности учителя в творческом наследии В. Сухомлинского. *Педагогический поиск (Педагогикалык ізденіс). Информационный научно-методический журнал.* г. Петропавловск, Казахстан : ФАО «НЦПК «Өрлеу» «ИПК ПР по СКО» . № 2 (28) май. 2018. С. 18–22.
10. Андрющенко О.О. Рефлексивна діяльність вчителя початкових класів: етапи та механізми розвитку. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal) #11 (51), 2019.*
11. Андрющенко О.О. Рефлексивні вміння вчителя початкових класів: сутність і характеристика. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал Дрогобицького державного педагогічного університету.* Дрогобич : ДДПУ, 2018. №12 (167). С. 110–116.

12. Андриющенко О.О. Рефлексія як складова навчальної діяльності молодшого школяра *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи»*: електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Запоріжжя, 18-25 квіт. 2016 р.). 2016. Вип. 1 (23) URL: <https://drive.google.com/file/d/0B6QknaQCh-IHb1ljSElvU3U2LU0/view>
13. Андриющенко О.О. Розвиток рефлексивних умінь учителів початкових класів *Упровадження концепції Нової української початкової школи в Запорізькій області: перші кроки: колективна монографія* / відп. ред. Т.Є.Гура; КЗ «ЗОППО» ЗОР, КЗ «ДСШ І-ІІ «Талант» ВРР ЗО. Запоріжжя: ФОП К.С. Советнікова, 2019. С. 82-99.
14. Андриющенко О.О. Сутність феномену «рефлексія» як міждисциплінарного поняття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2015. Вип. 45(98). С. 60 – 66.
15. Андриющенко О.О. Сутність феномену «рефлексивні вміння педагога». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2016. Вип. 51 (104). С. 67 – 73.
16. Бех І. Д. Рефлексія у духовному "Я" особистості. *Рідна школа*. 2011. С. 9–14.
17. Білоконний С.П. Формування рефлексивних умінь студентів педагогічних університетів у процесі педагогічної практики: автореф. ... канд. пед. наук. Черкаси, 2011 23 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол.ред.В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
19. Варецька О.В. Теоретичні і методичні засади розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: дис. ...д-ра пед.наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ, 2015. 630 с.

20. Вітюк В.В Розвиток професійно-особистісних якостей вчителів – предметників у системі післядипломної освіти. Київ, 2000. 196 с.
21. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич : Коло, 2003. 528 с.
22. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч.посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.
23. Герасимова О.І. Формування рефлексивних умінь студентів педагогічного університету в процесі навчання філологічних дисциплін :автореф. дис канд. пед. наук. Київ, 2014. 20 с.
24. Головіна О. Професійний розвиток вчителів: як це відбувається у Фінляндії. URL: <https://nus.org.ua/articles/profesijnyj-rozvytok-vchyteliv-yak-tse-vidbuvayetsya-u-finlyandiyi/> (Дата звернення: 01.08.2022).
25. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008, 278 с.
26. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997.376 с.
27. Гордуз Н.О. Інтерактивне навчання як засіб ефективного навчання вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти Івано-Франківськ:НАІР,2017. С. 45-50.
28. Горкавий В.К.. Математична статистика : навч. посіб. Київ : Професіонал,2004.384 с.
29. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект : монографія. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ».2006. 332 с.
30. Гура Т.Є. Розвиток професійного мислення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аспект: монографія. Запоріжжя : КПУ, 2013. 304 с.
31. Гура Т.Є. Рефлексивне середовище як складова розвивальної

- професійної освіти майбутніх психологів. *Социальные технологии: актуальные проблемы теории и практики: международный межвузовский сборник научных работ*. Запорожье : КПУ, 2008. Вып. 38. -123.
32. Гуссерль Е. Формальна і трансцендентальна логіка. Досвід критики логічного розуму. *Зарубіжна філософія ХХ століття* / за ред. Г. І. Волинки. Київ : Довіра, 1993. С. 48 – 81.
33. Державний стандарт початкової освіти. Затв. постановою Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (Дата звернення: 01.08.2022).
34. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; / головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юринком Інтер, 2008. 1040 с.
35. Єрмакова С.С. Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів: дис канд. пед. наук: 13.00.04. –  
теорія та методика професійної освіти. Одеса, 2003. 263 с.
36. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Дата звернення: 01.08.2022).
37. Закон України про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Дата звернення: 01.08.2022).
38. Закон України про повну загальну середню освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 22.05.2022).
39. Зубко А.М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : Київ, 2002. 22 с.

40. Зязюн І.А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії. *Світло*. 1996. № 1. С. 4–9.
41. Зязюн І.А. Педагогічна спрямованість – найголовніша характеристика майстерності А. С. Макаренка. *Імідж сучасного педагога*. 2008. № 1 – 2 (80–81). С. 5–7.
42. Ільїн. В.В., Кулагін Ю.І. Філософія: підручник: В 2 ч. Актуальні проблеми сучасності. Київ : «Альтерпрес», 2002. Ч II. 480 с.
43. Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: монографія. 2-е вид. перероб.і допов. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2012. 343 с
44. Коваль Л.В. Домінантна педагогіка партнерства в параметрах професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи»: електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти* (м. Запоріжжя, 12-18 квіт. 2020 р.). 2020. URL : [https://drive.google.com/file/d/1531QYVJKZ6ISR5yPWfZOnlhd\\_1IJMoN/view](https://drive.google.com/file/d/1531QYVJKZ6ISR5yPWfZOnlhd_1IJMoN/view)
45. Ковальчук В.І. Професійний розвиток учителів: зарубіжний досвід. *Освітня політика*. 2015. URL: <http://education-ua.org/ua/porivnyalna-pedagogika/485-profesijnij-rozvitok-uchiteliv-zarubizhnij>. (Дата звернення: 21.04.2022).
46. Концепція Нової української школи URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (Дата звернення: 20.09.2022).
47. Кузьминский А.І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : дис. ... д-ра пед.наук : 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2003. 433.
48. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання : Умови застосування.

- Дистанційний курс : навчальний посібник / за ред. В. М. Кухаренка. Харків : НТУ «ХП» : Торсінг, 2002. 320 с.
49. Легін В.Б. Формування рефлексивних умінь навчальної діяльності молодших школярів у процесі проектної діяльності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки*. 2012. Вип. 20. С. 117–121. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu\\_2012\\_20\\_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2012_20_29)
  50. Лісіна Л.О. Підготовка вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти до конструювання навчальних технологій : теоретико-методологічний аспект : монографія. Запоріжжя : ТОВ «Плюс 73», 2011. 472 с.
  51. Литвиненко С.А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Рівне, 2005. 443 с.
  52. Лозенко А.П. Формування рефлексивних умінь у майбутніх учителів початкової школи в процесі дидактичної підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 – теорія навчання. Київ, 2010. 25 с.
  53. Маковецька Н.В. Теоретичні та методичні засади професійного розвитку фахівців дошкільних навчальних закладів у сфері освітньо-оздоровлювальної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Житомир, 2012. 41 с.
  54. Максименко С.Д. Рефлексія – шлях до продуктивного самовизначення. *Психолог*. 2005. № 1. с. 19–22.
  55. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника. Харків : Видав. група «Основа», 2007. 448 с. (Серія «Адміністратору школи»).
  56. Марусинець М.М. Система формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук :

- 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ, 2012. 625 с.
57. Марусинець М.М. Професійна рефлексія вчителя початкових класів: зміст і структура. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 31. 2009. С. 109-117.
58. Мельник О.М. Підготовка вчителів початкових класів до організації освітнього процесу в Новій українській школі. *Упровадження концепції Нової української початкової школи в Запорізькій області: перші кроки: колективна монографія* / відп. ред. Т.Є. Гура; КЗ «ЗОШПО» ЗОР, КЗ «ДСШ І-ІІІ «Талант» ВРР ЗО. Запоріжжя: ФОП К.С. Советнікова, 2019. С. 64-81.
59. Мінь Шаовой. Методика формування рефлексивних умінь майбутніх учителів музики. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім.К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2017. №2. С. 62-67.
60. Мірошник О.Г. Концепція педагогічної рефлексії в психологічних дослідженнях. *Психологія і особистість*. 2016. № 2(1). С. 189-199.
61. Мірошник О.Г. Професійно-педагогічна рефлексія у вимірах основних сфер професійної активності вчителя. *Психологія і особистість*. 2015. №1(7). С. 162-173.
62. Муқан Н.В. Професійний розвиток американських, британських та канадських педагогів: форми, методи, моделі / Навчальний посібник. Львів : «Растр-7», 2008. 64 с.
63. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення 03.04.2022).
64. Нікулочкіна О.В. Розвиток інформаційної компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.



- Запоріжжя, 2009.278 с.
65. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*.2001. Вип. 1. С. 9 – 22.
  66. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bībik. Kyїв : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
  67. Олійник В.В. Впровадження оцінювання якості освіти (в рамках проекту TEMPUS “Справедливе оцінювання”). *Післядипломна освіта в Україні*. 2006. № 2. С. 6–12.
  68. Олійник В.В., Кириченко М.О., Отич М.О. та ін. Проблеми й перспективи розвитку післядипломної педагогічної освіти в умовах розбудови Нової української школи. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні : актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України*. Видавничий дім «Сам», 2017, С. 382-391.
  69. Остряньська О.А. Формування комплексних педагогічних умінь у майбутніх учителів початкових класів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Полтава, 2002. 281 с.
  70. Павлютенков Є. М. Моделювання педагогічних процесів. *Управління школою*. 2007. № 10 (166). С. 2– 16.
  71. Палько Т.В. Психологічна програма розвитку рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Актуальні проблеми психології*. 2014. Т1. Вип.41. С.163-168.
  72. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / ред. І. А. Зязюн, О. М. Пехота. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
  73. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. К.: Слово, 2004. 616 с.
  74. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань

запровадження компетентнісного підходу в українській освіті.

*Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. І. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 64–71.*

75. Примакова В.В. Післядипломна освіта вчителів початкових класів у структурі неперервної освіти України. *Молодий вчений*. 2016. С. 329–332.
76. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 328 с.
77. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти».  
URL: <https://www.msp.gov.ua/files/News/20180815/20180815.pdf>  
(Дата звернення: 20.08.2022).
78. Резван О.О. Шляхи вдосконалення професійної рефлексії вчителів проектних класів «Інтелект України». *Рідна школа*. 2016. №4. С. 65–69.
79. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_975](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975)  
(Дата звернення: 20.08.2022).
80. Савченко О.В. Психологія рефлексивної компетентності особистості: дис....д-ра псих. наук : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Луцьк, 2016. 656 с.
81. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підруч. для вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Грамота, 2013. 504 с.
82. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра посібник. Київ: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
83. Салберг П. Фінські уроки 2.0: Чого може навчитися світ з освітніх змін у Фінляндії. пер. з англ. А.Р. Шиян; наук. кер. Р.Б. Шиян. Харків

- : Вид-во «Ранок», 2017. 240 с.
84. Семенова А.В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів : монографія. Одеса : Юридична література, 2009. 504 с.
  85. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Київ : *Радянська школа*, 1976. Т. 2. 658 с.
  86. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. Твори: в 5 т. Київ : *Радянська школа*, 1976. Т.2. 658 с.
  87. Сущенко Л.О. Перспективні шляхи розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2016. Вип. 49(102). С. 195 – 201.
  88. Хомич Л.О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. К., 1998. 443 с.
  89. Хриков Є.М. Організаційно-педагогічні умови розвитку післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2003. № 3. С. 10–11.
  90. Черній А.Л. Професійний розвиток педагога: досвід, співпраця, пріоритети на шляху до Нової української школи. *Післядипломна освіта в Україні*. 2018. №12. С. 40–43.
  91. Чернікова Л.А. Організаційно-педагогічні умови розвитку ІТ-компетентності вчителів у післядипломній освіті на прикладі моделі навчання вчителів Запорізької області. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2013. Вип. 32(85). С. 432 – 436.
  92. Чубарук О.В. Умови функціонування та розвитку системи підвищення кваліфікації вчителів. *Післядипломна освіта в Україні*. 2005. № 1. С. 57– 63.
  93. Яблонська Т.М. Розвиток здатності до рефлексії в професійному

- становленні особистості вчителя початкових класів: дис канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2000. 199 с.
94. Ярова О.Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу: дис. ... д-ра пед.наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ, 2018. 531 с.
95. Adagiri, S.O. A Comparative Study of Teachers' Continuing Professional Development (CPD) In Nigeria and England: A Study of Primary Schools in Abuja and Portsmouth: Doctoral thesis / Stella .O. Adagiri. Portsmouth : University of Portsmouth, 2014. 280 p.
96. Bubb, S. Leading and Managing Continuing Professional Development (2nd ed.). London: Paul Chapman Publishing, 2007.
97. Department for Education. Standard for teachers' professional development: Implementation guidance for school leaders, teachers, and organisations that offer professional development for teachers. London : DfE, 2016. 14 p.
98. Goodnough, K. Effective Professional Development in STEM Education: The Perceptions of Primary/Elementary Teachers / K. Goodnough, S. Pelech, M. Stordy. *Teacher Education and Practice*. 2014. Vol. 27. 2/3. P. 402 – 423.
99. Towards a learning profession: Third report on teachers' continuing professional development / Advisory Committee on Teacher Education and Qualifications. Hong Kong: ACTEQ, 2009. 61 p